

Leena Laulajainen
NUORTEN LYRIKKAKURSSI
21.6.2012

Kopiointi kielletty ilman tekijän lupaa.

Sisältö

- I Mitä lyriikka on?*
- II Runoilijan persoona*
- III Runon kokeminen*
- IV Tunteet ovat energiaa*
- V Älyn suitset ja pistomiekka*
- VI Tosilauseet - runon kolmiyhteys*
- VII Olemisen tasot*
- VIII Kokijat ja näkijät*
- IX Runon rytmi, runon kieli ja ajaton aika*
- X Kritiikki ja vastakritiikki*

Lähteenä on käytetty mm. Risto Ahdin ja Markku Toivosen teosta "Runouden kuntokoulu" (Kirjapaja 1988).

I MITÄ LYRIIKKA ON?

Sanataiteen eli kaunokirjallisuuden lajit ovat lyriikka, proosa ja draama.

Nimitys "lyriikka" pohjautuu sanaan "lyyra", joka tarkoittaa pientä kreikkalaista kielisoitinta. Varhaisin lyriikka oli laulurunoutta. Lyriikka on suomeksi 'runous'.

Tehtäviä:

1. Lue seuraava runo. Mitä ajatuksia se herättää?

*Teen elämästäni runon, runosta elämän,
runo on tapa elää ja ainoa tapa kuolla
haltioituneen välinpitämättömästi:
liukua äärettömyyteen, uiskennella
Jumalan pinnalla kevyt valittu hetki,
Jumalan kylmien silmien pinnalla,*

*jotka eivät itke, eivät valvo, eivät muodosta mielipiteitä,
katsovat kiintymättä ja myöntäen kaiken,
harratavat järjestystä ja täsmällisiä hetkiä,
suojelevat skorpionia, käärmettä, mustekalaa
(joita ihmiset vihaavat, sekoittaen himoihinsa
nämä muodot);*

*tunnustaa yhtä uskonto: Uteliaisuutta,
vaeltaa kalojen skorpionin ja kauriin huoneet,
lainata linnulta mieliteko ja matka
ja leijailla alas
 kuin tuulen käärimä siipi,
nopea vapaus, linnun muotoinen.*

(Eeva-Liisa Manner)

2. Valitse mielestäsi paras määritelmä:

- Runo on tiivistä proosaa, jonka perusajatus ja sisältö voidaan tyhjentävästi selostaa.
- Runo on yhtä kuin hyvät laulun sanat.
- Runo on ajattelua tehokkaimmassa muodossa.
- Runo on yhden ihmisen viesti yhdelle ihmiselle.
- Runo on parhaat sanat parhaassa järjestyksessä.
- Runo kertoo sellaisesta, mitä ei voida kertoa millään muulla ilmaisuvälineellä.
- Runo on nopeinta, tiheintä puhetta.
- Runo on merkityksellä ladattua kieltä.
- Runo on vapaata ilmaisua, jolla ei ole sääntöjä.
- Runo on tiiveintä kielellistä ilmaisua, mitä on olemassa.

Perustele valintasi!

II RUNOILIJAN PERSOONA

Suomalainen lyyrikko Risto Ahti on sanonut: "Runoilijalla ei ole tekniikkaa, hänellä on vain ilmaisu. Runoilija luottaa lukijaansa kuin parhaaseen ystäväänsä."

Tehtäviä:

- Kenelle ja miten puhuu a. tiedemies b. poliitikko c. mainostaja d. journalisti e. runoilija?
- On sanottu, että taide jäljittelee todellisuutta (ns. *mimesis-periaate*, joka nojaa puhtaaseen realismiin). Sen mukaan runoilijan on valittava ilmaisu, joka parhaiten vastaa alkuperäistä kokemusta. Toisaalta on väitetty, että taide luo todellisuutta, ei jäljittele sitä. Mitä mieltä sinä olet?

Luova lyyrinen minä on olemassa vain omassa ilmaisussaan. Ilmaisun tulee elää, kiinnostaa ja vaikuttaa.

III RUNON KOKEMINEN

Ihmisen perustunteita ovat rakkaus, viha, ilo ja suru. Niiden varassa runo elää ja vaikuttaa. Niiden varassa runoilijan oma ääni kuuluu.

Perustunteiden pidättämisestä ovat seurauksena kateus, sääli, inho, ahdistus ja masennus. Jos runoilija jää niiden vangiksi, hänen ilmaisunsa jää heikoksi, voimattomaksi ja pieneksi.

Perustunteet on tunnustettava runossa avoimesti, jotta syntyisi vaikuttavaa, vahvaa runoa.

Tehtäviä:

- Kurkkiiko joku olkapääsi ylitse? Ohjaako kynääsi joku muu?
- Kirjoita a. ylistysruno (oodi) vihamiehestäsi, ihmisestä jota kadehdit tai inhoat, jota säälit tai jonka vuoksi olet ahdistunut. Liioittele hänen loistavia ominaisuuksiaan. b. Kirjoita samasta henkilöstä pilkkaruno kuvaten häntä mahdollisimman ilkeästi ja repivästi. (Älä kuitenkaan mainitse henkilöä nimeltä, mehän kirjoitamme runoa, emme haukkumakirjettä, ja taide on kuitenkin aina toista kuin arkitodellisuus!) Arvioi tulosta.
- Miten laukaiset ahdistuksen ja masennuksen, jotka jäädyttävät ilmaisun?

IV TUNTEET OVAT ENEGIAA

Kielteisten tunteiden ilmaiseminen on yleensä suomalaiselle helppoa, mutta myönteisiä tunteita meidän on vaikea ilmaista. Usein suomalainen suorastaan rypee itsesäälissä. Tyypilliseen suomalaiseen itsesäälliin kuuluvat esimerkiksi Aleksis Kiven runo "Ikävyys", Yrjö Jylhän "On mulla hautajaiset, sulla häät" ja iskelmälaulajan nyyhke "Yksin jään ikävään". Mutta onhan meillä myös myönteisiä tunteenilmauksia, esimerkiksi P. Mustapään ja Ilpo Tiihosen runoissa.

Ilo ja suru ovat toistensa vastakohtia, mutta ääripäissään ne yhtyvät. Ylenmääräinen ilo vuodattaa kyöneleitä, ylenmääräinen suru nauraa. Ilmaisua voi olla tehokkaampaa, jos huudon sijasta kuiskaamme.

Tehtäviä:**1. Etsi antiteeseja (vastakohtaisia asioita) ja vahvoja, tehokkaita tunteenilmauksia Pablo Nerudan runosta:**

*Halun ajamana illoin heitän surun verkot
silmiesi valtamereen.*

*Korkeimmasta roviosta kurkottaa palava
yksinäisyyteni
viittoen käsillään kuin haaksirikkoinen.*

*Lähetän punaisia hätämerkkejä hajamielisille
silmillesi
jotka kimaltavat kuin meri majakan ympärillä.*

*Kätket vain pimeyden, oma kaukainen naiseni,
katseessasi häivähtävät joskus kauhun rannat.*

*Halun ajamana illoin lasken surun verkot
silmiesi aaltoilevaan valtamereen.*

*Yöllinnut nokkivat ensimmäisiä tähtiä
jotka säkenöivät kuin sieluni kun sinua rakastan.*

*Yö laukkaa varjotammallaan
ja kylvää sinisiä tähtkäpäitä vainioille.*

(Andien mainingit)

2. Kirjoita runo a. jostakin mitä rakastat b. jostakin mitä vihaat. Pyri mahdollisimman vahvaan ja tehokkaaseen ilmaisuun.**3. Kirjoita runo samasta aiheesta, pyrkien nyt huudon sijasta kuiskaamaan, itkun sijasta nauramaan ja naurun asemesta itkemään.****4. Vertaile 3. ja 4. kohdan runoja. Miten ne vaikuttavat sinuun?****V ÄLYN SUITSET JA PISTOMIEKKA**

Äly ja tunne esiintyvät harvoin yksinään. Useimmiten ne ovat liittolaiset. Modernistakin lyriikasta on vaikea löytää runoa, joka pohjautuisi yksinomaan älyyn.

Kieltä voitaisiin pitää tietokoneena, jonka ovat osittain ohjelmoineet meitä edeltävät sukupolvet ja vain osaksi me, jotka elämme juuri nyt. Kieli sinänsä ei ole koskaan tuoretta! Kieli itsessään on kliseitä ja fraaseja. Juuri sen vuoksi runoilijalla on tavaton työ: hänen on yhdisteltävä kuluneita sanoja ja sanontoja sillä tavoin, että ne alkavat tuntua tuoreilta, ennen kokemattomilta, uusilta.

Dikotomiat - vakiintuneet kaksijakoiset ilmaisut, joita kutsutaan myös dualismeiksi - perustuvat älyyn, hahmottaen asioiden välisiä suhteita. Dikotomioita I. dualismeja ovat esimerkiksi hyvä ja paha, lihava ja laiha, iloinen ja surullinen. Vastakohdat edellyttävät toisiaan, ja sen vuoksi niihin usein liittyy myös sukupolvelta toiselle siirtyviä vakiintuneita tunnelatauksia. Dikotomioita on usein vaikea murtaa tai muuttaa. Ne ovat kuin Panu-maali: kestävät isältä pojalle. Arvovarauksen sisältävät dikotomiat (esim. *ilkeä anoppi, paha äitipuoli*) sokaisevat ja turruttavat meitä.

Selviä kahtiajako vuohiin ja lampaisiin on tarpeen silloin, kun luokitellaan ja arvotetaan asioita. Mutta taide ei pyri kahtiajakoon. Runoilija ei saarnaa! Taide ei tarjoa kestävästä moraalisesta opetuksesta eikä esitä yleisiä lakeja. Taiteilija ilmaisee itseään, ja taiteen vastaanottaja, esimerkiksi runon lukija, kokee esteettisen elämyksen. Runoilijan tulee ilmaista, näyttää jotain, vaikuttaa, herättää elämyksiä - ja jättää johtopäätökset lukijalle.

Picasso on sanonut: "Taide on valhetta, joka saa meidät oivaltamaan totuuden." Picasson sanontaan sisältyy paradoksi, kärjistys: runoilija saa valehdella miten paljon tahansa, mutta silti hän puhuu totta. Espanjalaisen kirjailijan Michel del Castillon mielestä taiteen tehtävänä on "sanoa

sanomaton". Paradoksit tuovat tekstiin monitasoisuutta, syvyyttä. Runossa on totta iloinen suru, vihaava rakkaus, jalaton tanssija. Paradoksien rakentaminen ei ole pelkkää temppuilua. Se on keino nähdä maailma uudella tavalla. Sanakirjan mukaan paradoksi on näennäisesti järjenvastainen väite, johon oikein ymmärrettyä sisältyy totuus.

Paradokseja voidaan rakentaa myös ylittämällä sovinnaisia luokitteluja eli kategorioita. Voimme puhua laulavasta kivistä, vihreästä taivaasta, palavasta jäästä, punaisesta lumesta.

On olemassa samoja, jotka sinällään herättävät vakiintuneita mielikuvia, kliseiksi eli kuluneiksi ilmaisuiksi muuttuneiden miellelyhtymien ketjun. Tällaisia sanoja kutsutaan "koodisanoiksi". Kun sana vaikuttaa ennako-odotuksiimme tunteenomaisesti, sitä sitä seuraa ketju vakiintuneita mielikuvia. Sanaan "opettaja" liitetään usein vaistomaisesti adjektiivit ankara, kiva, ikävä, rankaiseva, puolueellinen, tai vastakohtaisesti lempeä, ymmärtävä, kannustava, ohjaava, tasapuolinen. Mistä syystä?

Tehtäviä:

1. Etsi paradoksit seuraavasta runosta:

*Vihaava rakkaus! Rakastava viha!
Oi, iankaikkisuus, sa tyhjyydestä luotu.
Keveys raskas! Turhuus arvokas!
Oi, kaaos muodoton ja muotokaunis!
Oi höyhen lyijyinen ja savu kirkas,
jääkylmä tuuli, sairas terveys!
Oi, valvas uni, vastakohtas ihan!
Näin rakastan, ja rakkauteen saan vihan.*

(Shakespeare, Hamlet)

2. Mitä miellelyhtymiä sinun mielessäsi herättävät seuraavat koodisanat: poliisi, somali, amerikkalainen, venäläinen, stadilainen, kommari, maanviljelijä, kotirouva, piika, lääkäri, kirjailija? Missä määrin nämä miellelyhtymät pitävät paikkansa?

3. Kirjoita runo sinulle juuri tällä hetkellä läheisestä ja tärkeästä aiheesta niin, että sisällytät ilmaisuun mahdollisimman runsaasti paradokseja.

4. Kirjoita runo aiheista a. Älyn suitset b. Älyn pistomieikka.

VI TOSILAUSEET - RUNON KOLMIYHTEYS

Teoksessaan "Runouden kuntokoulu" (1988) Risto Ahti ja Markku Toivonen puhuvat runon kolmesta tosilauseesta:

1. ilmoitus- eli uutislause 2. havainto- eli läsnäololause 3. viisus- eli tunnustuslause.

Ilmoitus- eli uutislauseessa kirjoittaja ikään kuin katselee ympärilleen, on yhteisön jäsen: esille tulevat aika ja paikka - olemassaolon yleinen luonne. Havainto- eli läsnäololause välittää tarkkoja henkilökohtaisia aistihavaintoja, jotka perustuvat näköön, kuuloon, kosketukseen, tuoksuun tai liikkeeseen. (Huom. Ei yleisiä fraaseja siitä, mikä on ihmisen osa maailmassa!) Viisus- eli tunnustuslause on kutsuttu myös "jumalalauseeksi". Se on runon ydinlause, joka todistaa, että aihe on kirjoittajalle tärkeä.

Hyvänä esimerkkinä kolmen tosilauseen varaan rakentuvasta runosta on kiinalaisen lyyriikon Meng-hao-janin 700-luvulla kirjoittama runo, jonka on suomentanut Pertti Nieminen:

Kevätaamu

*Kevät. Nukun tietämättä auringon noususta,
kunnes lintujen laulu jo kaikuu kaikkialla.
Yöllä kuulin tuulen ja sateen äänen:
kuka laskee kaikki pudonneet kukat?*

Tehtäviä:

1. Nimeä Meng-hao-janin runon lauseet/säkeet. Miten tulkitset runon viimeisen säkeen?
2. Kirjoita kolmen tosilauseen varaan rakentuvia runoja. Aiheita: kevättyö, kesäaamu, syysilta, talvipäivä; lintu tuulessa; jälki lumessa; tyttö sateessa; laiva sumussa.
3. Pohdi seuraavia kysymyksiä:
 - Miksi tunnustaminen tekee kipeää?
 - Onko vaarallista puhua totta?
 - Pitääkö runoilijan avata uusia latuja vai täytyykö hänen kulkea tuttuja, turvallisia teitä?
 - Jokainen kirjoittaja kokee jonkin tietyn asian maailmakuvansa tärkeimmäksi asiaksi, keskipisteeksi. Mikä on sinun maailmankuvasi keskipiste? Mikä on sinun kirjoittamisesi ydin? Miksi kirjoitat?
 - Kirjoita runo, joka kertoo omasta maailmankuvastasi.

VII OLEMISEN TASOT

Kuvittele että asetut puun alle makaamaan ja katsot maailmaa uudesta asennosta, uudesta näkökulmasta. Mitä havaitset? Kirjoita siitä runo.

Asioiden näkeminen uudesta näkökulmasta, toisin, virittää runoilijan sille aaltopituudelle, josta käsin hän kykenee kirjoittamaan, luomaan. Musiikki, taulu ja runo herättävät meidät, nostavat meidät toiselle olemisen tasolle.

Muinaiset esi-isämme uhrasivat puille hopeaa, punaisia nauhoja tai jotain muuta, minkä varassa he virittivät itsensä metsästämään ja uskoivat saavansa saalista. Runoilija voi tehdä samoin, vertauskuvallisella tavalla. Hän voi esimerkiksi kuunnella barokkimusiikkia, erityisesti largo-osia, ostaa kukkakimpun ystävälleen tai ihan vain itselleen, sytyttää kynttilän, pulahtaa veteen...

Tehtäviä:

1. Miten virität itsesi runon aaltopituudelle?
2. Keskustelkaa unkarilaisen Ge'za Ke'pes'in runosta "Takaisin". Mitä uusia näkökulmia siihen sisältyy?

Takaisin

*Seison suuren peilin edessä, tarkastelen itseäni. Peilimaailma:
neljäs ulottuvuus. Astun sisään, peilin lasiseinä antaa periksi.
Kuljen eteenpäin, taakseni vilkaisematta. Peilikuvaesineitä:
pöytiä, tuoleja, leposohva. Astun pöydän luo - se ei
liikahdakaan, ja minä kävelen sen lävitse niin että se leikkautuu
kahtia; katson taakseni: se on ehjä jälleen. Tiedän ettei ovesta
kannata mennä ulos; on helpompaa kulkea seinän lävitse,
virtaavaan maisemaan. Peilikuvahahmot kohottautuvat, liikkuvat;
ne eivät katsele minua eivätkä toisiaan vaan harhailevat;
varjot epäröivät, etenevät jäykin liikkein, ilmeettömin kasvoin,
valmiina muuttumaan käsin kosketeltaviksi, jos ne manataan
peilin eteen. On tungos, ja äkkiä minusta tuntuu sietämättömältä
tämä seurankipeä seurattomuus. Käännyin takaisin ja pääsen
perille: seinän lävitse, tuolien, pöydän ja leposohvan kuvien
välitse peilin lasiseinän viereen. Pysähdyn säpsähtäen:
huoneessani, pöytäni ääressä, istuu peilikuvani kirjoittamaan
syventyneenä. Palaan sinne mistä tulinkin, lopullisesti.*

(Suom. Hannu Launonen)

2. Kirjoita uudesta näkökulmasta runo omasta elinpiiristäsi, kotikylästäsi, koulustasi, oppilaitoksestasi tai työpaikastasi. Voit valita näkökulman itse. Lähtökohdaksi voi olla myös jokin seuraavista: varjo, peili, lintu, jänis, pilvi, aurinko, kuu, tähti, puu, heinä, aita, laitur, ullakko, kellari, lumi, sade.

VIII KOKIJAT JA NÄKIJÄT

Runo "Yksisarvinen" kertoo lähtökohdasta, alkutilanteesta ennen runon syntyä. Mitä ajatuksia ja mielikuvia runo herättää?

Yksisarvinen

*Salama iskee saniaispuuhun, maa järkkyy, puun
kuori repeää, ja ensimmäinen yksisarvinen seisoo
puun alla huojuvin jaloin. Se ei näe itseään:
ei ole peiliä, se on yksin, tuuli
tuo kaukaa meren tuoksun.*

*Tälle paikalle
on kerran syntynyt kaupunki.*

*Miten eläin katsoo itseään, kun ei ole
toista katsetta, heijastusta? On vain tuulen
kosketus, nämä jalat, ja
poluton alkumetsä.*

(Leena Laulajainen)

Runoilija ei ole ihmisen koko minuus, se on minän osa. Voimme jollakin olemuksemme osalla olla jotain muuta: perheenjäseniä, maanviljelijöitä, emäntiä, metsureita, työläisiä, koululaisia ja niin edespäin. Mutta meissä asuu runoilija, joka meidän on löydettävä itsestämme ja kuultava hänen äänensä. Runoilija-persoonansa voi löytää nopeimmin lukemalla runoja ja muuta sanataidetta, keskustelemalla kirjallisuudesta, kirjoittamalla runoja ja luettamalla niitä muilla. Kun kirjoitamme, otamme harteillemme runoilijan viitan, käteemme sulkakynän tai eteemme tietokoneen ja heittäydymme rooliin. Meidän täytyy antaa koko olemuksemme oman runoilijaminämme hallintaan.

Runoilijoina ja ihmisinä tiedämme todellisuudesta verrattomasti enemmän, kuin mihin meillä on sanoja. Sen vuoksi runossa puhuvat myös rivien välit, se mitä ei sanota, hiljaisuus. Runoilijaminämme voi olla 1. *kokija* (ekspressionisti): oman minänsä häpeämätön ja avoin paljastaja, tunnuksenaan "*Minä olen viesti*" tai 2. *näkijä* (impressionisti): tarkkailija, periaatteenaan "*Minulla on viesti*".

Tehtäviä:

1. Oletko kokija vai näkijä? Miksi?
2. Voivatko kokija ja näkijä vaihtaa rooleja keskenään? Perustele näkemyksesi.
3. Kirjoita runo aiheesta "Minä" a. kokijana b. näkijänä.

Kirjoittamalla ei pitäisi etsiä hyväksyntä, turvallisuutta, ihailua, menestystä. Jos lähtökohdaksi on vain esilläolo ja kiitoksen saaminen, luovuutta rajoittavat mielistely ja laskelmointi. Tällöin kirjoittaja joutuu oman narsisminsa vangiksi. Narsisti on häveliäs mutta huomionkipeä ihminen, joka haluaa kiihkeästi näkyä, olla esillä, mutta ei uskalla paljastaa itsestään juuri mitään. Todellinen runoilija kirjoittaa niin kuin kirjoittaa, omana itsenäisenä runoilijapersoonanaan, eikä hänen olkapäänsä takaa kurki kukaan.

Mutta runoilijan on myös kyettävä olemaan oikealla tavalla nöyrä. Kaikki eivät pidä kaikesta. Kaiken voi sanoa toisinkin. Omaan tuotukseensa ei pitäisi suhtautua asenteella "Minkä kirjoitin, sen kirjoitin." Jos kirjoittaja arvelee olevansa valmis jo aloittaessaan, hän viestii vain itselleen ja voi heti sulkeutua huoneeseensa ihailemaan omaa nerokkuuttaan. Runoilijan tulee puhua *toiselle ihmiselle, sinälle*.

RUNO ON SILTA IHMISESTÄ IHMISEEN.

Tehtävä:

Kirjoita muutamalla virkkeellä ohje aloittelevalle runoilijalle aiheesta "Miten vapaudun narsismista?"

IX RUNON RYTMİ, KIELI JA AIKA

Alku- ja loppusoinnut sekä rytmi

1800-luvun ja 1900-luvun alun suomalaisessa lyriikassa sanarytmiä käytettiin pääasiassa alku- tai loppusointuihin ja toistoon. Kalevalan *nelipolvinen trokee* rakentuu alkusointujen varaan:

*Mieleni minun tekevi,
aivoni ajattelevi
lähteäni laulamahan,
saa'ani sanelemahan.*

Eino Leino kirjoitti laulullisin loppusoinnuin:

*Kuka taitavi lempeä vastustaa?
Ketä voita ei lemmen kieli?
Sitä kuulee taivas ja kuulee maa
ja ilma ja ihmismieli.
Kas, povet se aukovi paatuneet,
se rungot nostavi maatuneet
ja kutovi lehtihin, kukkasiin
ja uusihin unelmiin.*

(Katkelma Eino Leinon runosta "Hymyilevä Apollo")

Tehtäviä:

1. Merkitkää Kalevalan katkelmaan nelipolvisen trokeen rytmi (- u).
2. Etsikää Leinon runosta loppusoinnut ja muut keinot, joilla rytmi on luotu. Mitä arkikielelle vieraita sanoja sekä Kalevalassa että Leinon runossa on käytetty rytmin ja runollisuuden aikaansaamiseksi? Mitä mieltä olet tällaisten sanojen käytöstä nykyrunossa?

Runon rytmi alkoi Suomessa vapautua jo 1800-luvulla. Jo Aleksis Kivi käyttää Kanervalan-kokoelmassaan niin sanottua *vapaata runomittaa, ajatusrytmiä*. 1900-luvun alussa sitä viljelivät Aaro Hellaakoski ja P. Mustapää. Nykyisin ajatusrytmi on miltei kokonaan syrjäyttänyt alku- ja loppusoinnillisen runon, jota esiintyy vain lastenlyriikassa. Vanhentuneita sanamuotoja viljellään enää vain *arkaismeissa* tai *paradisessa ilmaisussa*, ja niiden tilalle ovat tulleet arki- ja puhetyyliset sanonnat.

Erinomainen esimerkki modernista ajatusrytmisestä runosta on Pekka Piirron runo "Pitää olla jokin rytmi" kokoelmasta "Niin monta kertaa Mozart".

Tehtäviä:

1. Lue ääneen Pekka Piirron runo "Pitää olla jokin rytmi". Miten runoilija on käyttänyt välimerkkejä? Mitä sinä siitä ajattelet? Miten hän on jakanut sanat riveille? Miten hän on käyttänyt kieltä? Millainen on runon kokonaisrytmi? Mitä ajatusrytmi tämän runon perusteella näyttää olevan?

*pitää olla jokin rytmi
ilman muuta pitää olla jokin rytmi
mitä siitä tulee että kymmenet sormet sojottaa ilman rytmiä
ilman mitään
siitä ei tule mitään
niin sanoi vanha mies Senaatintorilla eilen illalla kun oli
jo myöhä*

eivätkä katulamput palaneet,

aseman kello löi kolme kertaa ja silloin se juna lähti,

*ilman muuta pitää olla jokin rytmi sanoi hulivilipoika
ja heilutti junan ikkunasta kättä*

2. Lue seuraavat runot ja päättelä, mikä on iskelmän sanoitusta, mitkä kaksi katkelmia tunnettujen runoilijoiden runoista. Perustele käsityksesi.

a. *Istuimme kahden tanssilavan luona.*

Ja sinä olit kalpea ja kaunis.

Ja hehkui pihlajassa lyhty tanssilavan luona,

ja viulu yksin soitti, viulu soitti:

Olet kaunis, Marguerita.

b. *Taasen iltaruskohon peitty*

meren kaukaiset rannat

kuin kultaan, purppuraan.

Hiljaa joka ainoa ilta

sitä kaihoten katson

ja vaivun unelmaan.

On tuolla jossain maa palmujen,

ja rantaan siellä käy neitonen.

Hälle, kuiskaten, iltarusko,

terveiset vie ja peitä

myös hänet purppuraan.

c. *Ja laulu tuli takaisin*

ja syntyi kaislan latvassa

ja minä poimin sen käteeni

ja laskin sen lentoon kuin linnun

ja tuuli kantoi sen pois.

Sitten kaisla kirjoitti laulun veteen

ja vesi solisi hiljaa,

kuunteli laulua hetken

eikä muista sitä enää.

3. Pohdi miten runokieli on muuttunut ja mihin suuntaan se on muuttumassa.

4. Kirjoita a. ajatusrytmisen runo sinulle juuri tällä hetkellä läheisestä aiheesta.

b. iskelmän parodia (ivamukailu).

Metafora

Arkikielemme on täynnä metaforia, lyhennettyjä vertauksia. Puhumme *tien poskesta, lähteen silmästä, järven selästä, niemen nenästä*. Suomessa on kaupunki nimeltä *Joensuu* ja sukunimi *Tuulensuu*.

Metafora saadaan, kun vertauksesta poistetaan kuin-sana ja kaksi erillistä käsitettä samastetaan.

"Tytön kasvot ovat kuu" on vertaus. "Tytön kasvot, kuu" on metafora.

Tehtäviä:

1. Yhdistele vapaasti seuraavia sanoja mahdollisimman tuoreiksi ja ilmaisuvoimaisiksi metaforiksi:

tähti	juoma	kukka	vene	tuuli	puukko	sade	polku	lumi
hevonen	hiekk	viikset	aalto	malja	pilvi	porta	kuu	ikkuna
aurinko	peili	tuli	kello	varjo	siipi	vaara	varjo	ilta

2. Kirjoita keksimiisi metaforiin perustuva nonsense-runo.

3. Etsi metaforat seuraavasta runosta:

*Auringon trumpetti
putosi maahan
ja särkyi voikukiksi.
Nyt niiden villit
rummut helisevät
kaikilla teillä*

*taraxacum
taraxacum cum
taraxacummmmm*

(Leena Laulajainen9)

4. Kirjoita runo jostain käsitteellisestä eli abstraktista asiasta käyttäen mahdollisimman konkreettisia metaforia. Aihe-ehdotelmia: aamu, aika, ikuisuus, avaruus, rakkaus, kuolema, elämä, syntymä, päivä, yö.

Antiteesi

Tehokas runokeino on myös niin sanottu antiteesi, vastakohta-asettelu. Tehostetaan vastakohtia: synkistetään mustaa, kirkastetaan valkoista:

<p>a. <i>Kukkien runsaudesta
oksasi taipuvat.
Häikäisevään valkeuteen
lehväsi piiloutuvat.
Aika eteesi polvistuu,
kukkiva omenapuu.</i></p> | <p>b. <i>Tämä päivä vai eilinen? Piittaanko siitä?
Samaa valhetta kaikki, mikään ei riitä.
Sanon itseni irti maailmasta.
Näen aaveauringon ikkunasta.</i></p> |
|---|---|

Hyperbola

Runokielen tehokeinoin kuuluu myös liioittelu eli hyperbola: paisutellaan kuvattavaa kohdetta: "Viikon juoksi kesäorava härän sarvien väliä" (Kalevala).

Tehtävä:

Etsi hyperbolat seuraavasta runosta:

*Aha, hyvä on! Siis valehdellaan:
Erinomaista, kaikki on kohdallaan.
Näen vaaleanpunaisen maailman,
kuulen itkun lauluksi muuttuvan.
--- Kädet liikaiset pestään puhtaiksi.
Kova raadanta vaihtuu lomaksi,
ja kaupungin köyhät runoilijat
janojuomakseen mettä latkivat.*

Tehotoisto

Jankuttava toisto kyllästyttää, tehotoisto saa asian tuntumaan kiinnostavalta ja tärkeältä: "Jossakin on piste, jossa emme ole, silta jonka sisällä on toisia siltoja, silmänräpäys, jonka sisällä on avaruus ja kaikki tähdet" (Eeva-Liisa Manner).

Tehtävä:

Etsi tehotoisto seuraavasta runosta:

*Jos minulla olisi kymmenen elämää,
lahjoittaisin ne sinulle kaikki.
En pettyisi enkä suuttuisi,
jos niistä vain yhden ottaisitkin.*

*Jos minulla olisi kymmenen onnea,
lahjoittaisin ne sinulle kaikki.
En pettyisi enkä suuttuisi,
jos niistä vain yhden ottaisitkin.*

*Jos minulla olisi kymmenen sydäntä,
lahjoittaisin ne sinulle kaikki.
En pettyisi enkä suuttuisi,
jos niistä vain yhden ottaisitkin.*

*Jos minulla olisi sata tietä,
ne kaikki veisivät luoksesi.
En pettyisi enkä suuttuisi,
jos tapaisin sinut vain yhdellä tiellä.*

Oma tyyli

Kirjoittavan ihmisen ainoa kotisatama on hänen oma tyylinsä. Se ei synny tekemällä tehden. Useimmiten se syntyy karsimalla ja luopumalla. On poistettava kaikki turha, sellainen mikä on vierasta runoilijaminällemme. On syytä kirjoittaa vain sellaisista aiheista, jotka ovat meille itsellemme tärkeitä. Mika Waltari on sanonut: "Minä en löydä aihetta, vaan aihe löytää minut."

Tyyli tarkoittaa sitä asiaa, josta puhut runossasi. Parasta tyyliä kirjoitat ilmaisemalla asiasi selvästi, teeskentelemättä, salailematta, mielistelemättä - ja mahdollisimman uudella tavalla, tuoreesti.

Runon aika

Runon aika on ikuinen nykyhetki. Kaikki tapahtuu tässä ja nyt. Runo puhuu aina preesensissä. Runon aika ei virtaa vaan sykkii jaksoittain yhtä luontevasti kuin vuodenajat seuraavat toisiaan.

X KRITIIKKI JA VASTAKRITIIKKI

Kun arvostelija puhuu kirjasta tai runosta, hän puhuu aina itsestään. Kriitikko niin kuin kirjailijakin on ihminen, tietyn ikäinen, mies tai nainen, tietyn näköinen, tietyllä tavalla koulutettu, tiettyihin asioihin sidoksissa, oman taustansa ja persoonansa vanki.

Tärkeintä kritiikkiä on niin sanottu ateljeekritiikki, jonka runoilija saa jo, ennen kuin teos julkaistaan. Ateljeekritiikki voi olla esimerkiksi joku toinen runouden harrastaja, ohjaaja tai kustannustoimittaja. Kiinalaisen Po Chü-i' n ateljeekritiikki oli muuan pyykkärimummo.

Runouden ja kirjallisuuden tutkimuskin on kritiikkiä. Ajan mittaan se saa yhä suuremman merkityksen. Mutta myös omana aikana annettu päivänkritiikki on tärkeää: sen varassa kirjoittaja jatkaa kirjoittamista - tai luopuu. Kritiikki ei aina ole oikeudenmukaista. Esimerkiksi August Ahlqvist-Oksanen tyrmäsi Aleksis Kiven julkisesti ja erittäin karkeasti kirjoittamalla hänen teoksistaan: "Runoilijaksi mainittiin, sanottiin Shakespeareksi. / Muut' en mä ollut kumminkaan / kuin taitamaton tahruri / ja hullu viinanjuoja vaan."

Nykyisin sallitaan myös niin sanottu vastakritiikki eli kirjoittajan vastine arvostelijalle. Useimmiten kritiikki on viisainta ottaa vastaan vaikenemalla. Eipäs-juupas-väittelyt hyödyttävät runoilijaa hyvin harvoin. Jos olet kyllin vahva ja varma työsi arvosta, et haavoitu kriitikon sanoista. Sitä paitsi arvostukset muuttuvat. Ehkä sinua ymmärretään paremmin joidenkin vuosien kuluttua?

Tehtävä:

Millainen sinun mielestäsi on todellinen kriitikko? Miten kritiikki voi auttaa runoilijaa?

Kustantamon portilleko?

Runoja kannattaa kirjoittaa, vaikka ei saisikaan niitä julkisuuteen. Runo on laajojen kansalaispiirien mieliharrastus, mutta runokirjaa on hyvin vaikea saada julkaistuksi. Voit kuitenkin kirjoittaa omaksi tai lähpiirisi iloksi ja kehittyä yhä pitemmälle, kenties saada taaksesi jonkun "sponsorin" tai julkaista teoksesi omakustanteena. Eivätkä monisteet maksa paljon.

Kun kirjoitat, hääädä kriitikko olkapääsi takaa! Muuten ei synny kestävää tulosta. Oma tuotostaan voit aina parantaa, mutta et saa antaa kritiikin masentaa itseäsi. Missääntä tapauksessa et saa lakata kirjoittamasta sen vuoksi, ettei lähiympäristösi ymmärrä tai ei ainakaan kylliksi arvosta runojasi!

Se joka kirjoittaa, luo aina jotain pysyvää. Kirjoita runo, niin jätät maailmaan jäljet olemassaolostasi.

HYVÄÄ JA ILOISTA RUNOMATKAA!

Puuttuvat tiedot:

Sivun 8 runot: a. P. Mustapää b. Suomalainen iskelmä c. Eeva-Liisa Manner

Sivun 9 runot a. ja b. Valentina Iziljanova

Sivun 9 hyperbola-esimerkki: Svetlana Esaulova

Sivun 10 runo: Valentin Kolumb